

Osobnosti známé i neznámé: výběr vlastnických markantů původních majitelů knih v moravských a slezských zámeckých knihovnách

Personalities Known and Unknown: Selection of Original Book Owners' Marks in Books of Moravian and Silesian Castle Libraries

Pavla Holíková

Abstrakt: Článek předkládá výsledky průzkumu provenienčních znaků ve šlechtických knihovnách zaměřeného na knihovní celky rozptýlené v českých pamětových institucích: v Národním muzeu, v Národní knihovně a v Národním památkovém ústavu. Cílem výzkumu byla virtuální rekonstrukce v inovované on-line databázi vlastníků knih PROVENIO a v databázi národních autorit v Národní knihovně ČR. Vzhledem k počtu a objemu fondů na území Moravy a Slezska autorka předkládá pouze výběr majitelů knih ve šlechtických knihovnách ve správě Národního památkového ústavu. Během průzkumu byla pořízena fotodokumentace provenienčních markantů knih, které se do kmenového fondu šlechtické knihovny dostaly sekundárně z knižních sbírek předchozích majitelů. (Nejde tedy o mapování proveniencí posledních majitelů.) Vedle osobností už známých sběratelů knih a vlastníků větších knihovních celků nacházíme v moravských fondech jména známá z jiných geografických okruhů; jména vlastníků, u nichž jsme dosud nevěděli, jak výrazné je jejich původní knihovna rozptýlená, i jména majitelů menších knihovních celků nebo knižních jednotek. Spektrum původních majitelů knih se během výzkumu významně rozšířilo. Vzhledem k tomu, že literatura vyšších společenských vrstev pocházela převážně z německého jazykového okruhu, nepřekvapí, že i předchozí majitelé knih v moravských šlechtických knihovnách k tomuto jazykovému okruhu patří. Nově jsme však zaznamenali i nepříliš běžnou provenienci francouzskou.

Klíčová slova: historické knihovní fondy; zámecké knihovny; staré tisky; exlibris; supralibros; provenienční markanty

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu *Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách* (DG18 P02OVV009), financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) Ministerstva kultury.

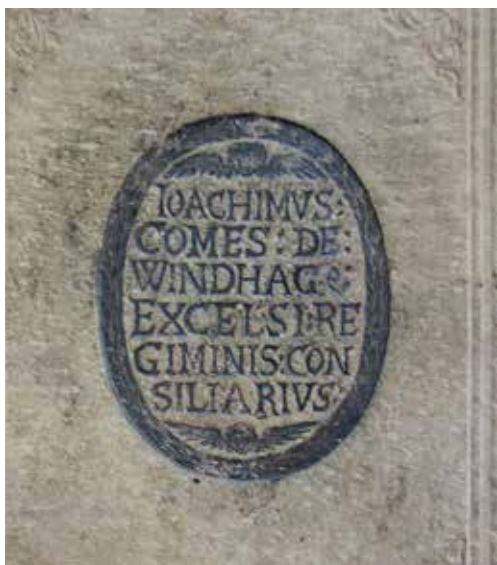
Abstract: The paper presents the results of a provenance marks survey in nobleman's libraries focused on library units scattered in Czech memory institutions: the National Museum, the National Library and the National Heritage Institute. The aim of the research has been a virtual reconstruction in the innovative on-line database of book owners PROVENIO and in the database of national authorities in the National Library of the Czech Republic. Due to the number and volume of collections in the territory of Moravia and Silesia, the author presents only a selection of book owners in noble libraries in the administration of the National Heritage Institute. During the research, photo documentation of provenance marks of books that found their way into backlist of the noblemen's library funds from the book collections of previous owners secondarily, was taken. (It is not therefore mapping the provenance of the last owners.) In addition to the personalities of already known book collectors and owners of larger library units, we find names known from other geographical areas in the Moravian funds; names of owners for whom we have not yet known how widely dispersed their original library is, and names of owners of smaller library collections or book units. The spectrum of original book owners has expanded considerably during the course of the research. Given that the literature of the upper social classes came predominantly from the German language circle, it is not surprising that the previous owners of books in Moravian aristocratic libraries also belonged to this language circle. However, we have also recently recorded a not very common French provenance.

Keywords: historical library funds; castle libraries; old prints; exlibris; supralibros; provenance marks

This article was written within the research project *Virtual reconstruction of scattered provenance of Bohemian book units in domestic and foreign libraries* (DG18 P02OVV009), funded by the Programme for Support of Applied Research and Development of National and Cultural Identity (NAKI II) of the Ministry of Culture.

Obr. 1. Heraldické supralibros Ferdinanda Müntzera z Lawensteinu na hnědé usňové vazbě

Obr. 2. Grafické supralibros Joachima Enzmlnera von Windhag na slepotiskové renesanční vazbě – zadní deska knihy

V letech 2018–2022 probíhal výzkum provenienčních znaků ve šlechtických zámeckých knihovnách ve správě Národního památkového ústavu a Národního muzea. Výzkum s názvem „Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemiálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách“ je podporován grantem NAKI Ministerstva kultury a řeší ho konsorcium tří institucí: kromě vlastních správců historických knihovnických fondů je zapojena Národní knihovna; koordinace připadá Národnímu muzeu. Národní muzeum tímto výzkumem navazuje na předchozí projekt NAKI Ministerstva kultury „PROVENIO: Metodika výzkumu knižních proveniencí“ z let 2011–2017.

V rámci výzkumu pracovníci fyzicky procházeli historické knihovní fondy se záměrem dokumentace a zpracování veškerých dostupných provenienčních znaků nalezených v knižních sbírkách. Výstupem projektu je virtuální rekonstrukce v inovované databázi PROVENIO – databázi vlastníků knih,¹ doplnění databáze národních autorit v Národní knihovně a výběrově také databáze CERL Thesaurus. Informace z databáze PROVENIO budou vizualizovány v mapovém prostředí Google Maps.

Průzkum provenienčních znaků ve šlechtických knihovnách přinesl mnoho zajímavých poznatků. Vedle osobností už známých sběratelů knih a vlastníků významných knihovnických celků nacházíme v moravských fondech jména známá z jiných geografických okruhů; jména vlastníků, u nichž jsme dosud nevěděli, jak výrazně je jejich původní knihovna rozptýlená, i jména majitelů menších knihovnických celků nebo knižních jednotek. Jména posledních se vynořují z hlubin historie jen díky ojedinělému podpisu ve staré knize. Z vlastnického přípisu nevyčteme víc než jméno, titul, zaměstnání nebo funkci připojenou za jménem. Přesto z tohoto minima údajů dokážeme srovnáním historických pramenů zrekonstruovat jejich životní dráhu, zájmy a někdy i data. Šlechtické knihovny se pro nás stávají zajímavým historickým pramenem.

Ze zjištěných provenienčních záznamů nelze s jistotou usuzovat na rozsah původních knižních sbírek jednotlivých majitelů. V následně uvedených příkladech jde zpravidla o jednotky až desítky knižních jednotek rozptýlených v moravských zámeckých knihovnách, přičemž jejich výskyt je znám i z českých, popř. zahraničních lokalit. Výzkum nám tedy odkrývá především míru jejich rozptýlení.

1 Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků, dostupné online: <https://www.provenio.cz> [12. 10. 2022].

Obr. 3. Heraldické supralibros Karla Ignáce ze Šternberka

Obr. 4. Alianční heraldické supralibros Marie Terenzie Bourbonnské a Ludvíka Antonína, vévody z Angoulême

Supralibros²

Zámožní majitelé si knihy označovali na řemeslné knižní vazbě. Spolu s vazbou zadávali knihvazačům i iniciálové nebo heraldické supralibros. Týká se to hlavně nejstarších tisků 16. a 17. století v umělecké řemeslné vazbě. Řada takových vlastnických označení už je v historických knihovních fondech zmapovaná; přesto důkladným průzkumem objevujeme další a další. Supralibros bývají slepotisková nebo zlatotisková. Zlatotisk vytvářel svou barvou barevný kontrast s mořenou usní, na kterou se nanášel. Kvalitu zlacení ovlivňovaly kovové příměsi používaných fólií (měď a stříbro), které časem tmavly.³ Proto máme některá supralibros na vazbách v degradované černé barvě.

Značné rozptýlení knižních jednotek vykazují knihovny Ferdinanda Müntzera z Lawensteina, Joachima Enzmilnera Windhaga, knihovny Šternberků a Sinzendorfů. S každým novým dosud nezaznamenaným nálezem těchto supralibros zjišťujeme, kam všude osud knižních sbírek jejich jednotliviny zavál.

Vlastnická označení Ferdinanda Müntzera z Lawensteinu⁴ (činný 1684–1701), majitele knižní sbírky tisků 16. a 17. století, se z moravských zámků dochovala v zámecké knihovně ve Vizovicích, v Čechách v Nových Hradech. Ferdinand Müntzer byl olomoucký biskupský rada, notář a přísedící konzistoře.⁵ Jeho knihy byly vyvázány ve vazbě s dřevěnými deskami a pokryvem ze světlé vepřovicové usně, v lepenkových deskách s pokryvem ze světlého pergamenu nebo hnědé teletiny, někdy i s pokryvem z papíru. Heraldické supralibros obsahuje text v opisu: „FERD ERN A LAVENST CANCELLAR NEOCELLENS“ a v erbů je vyobrazeno obrněné rámě s mečem, resp. dýkou. Kromě supralibros (zlacené

2 Viz VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 850.

3 TÝŽ, s. 1036.

4 MAŠEK, Petr, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008, s. 664; viz také KNESCHKE, Ernst Heinrich, *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon*, VI, Leipzig 1865, S. 421.

5 Viz Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků, dostupné online: <https://www.provenio.cz> [12. 10. 2022]. Podle materiálů v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA, fond C1 – Tribunal: Criminalia, publica, civilia, kart. č. 32, inv. č. 145, fol. 34–37) byl Ferdinand Ernst Müntzer též lichtenštejnským kancléřem, viz zmínka v diplomové práci KOMÁREK, Filip, *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Historický ústav, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2008, s. 40.

Obr. 5. Heraldické supralibros královského rodu Bourbonů se třemi královskými liliemi a Řádem sv. Ducha

v kůži, zčernalé na pergameni či lepence) vpisoval majitel na titulní listy knih vlastnické příписky pravděpodobně v letech, kdy studoval, nejpozději od roku 1684. Součástí sbírky jsou právní spisy, především disertační práce. Díky příписkům na titulních listech knižní sbírky je možné přiblížit se jeho životním datům a stanovit pravděpodobné období mládí a studia. Dosud jsme o knižní sbírce Ferdinanda Müntzera z Lawensteinu věděli jen díky jedné knize z knižního fondu Nové Hradce⁶ a několika málo dalších ve fondu Vizovice. Dnes víme, že počet jeho svazků se počítá nejméně v desítkách, ne-li ve vyšších řádových číslech.

Joachim Enzmilner von Windhag (1600–1678),⁷ německý právník a politik, sběratel knih a majitel zámku Windhaag, pocházel z měšťanských poměrů ve městě Babenhausen an der Günz. Vzdělání získal v místní latinské škole, univerzitní v Ingolstadt. Ve Vídni se stal doktorem filozofie a obojího práva. V náboženských válkách 17. století se postavil na stranu protireformace, v jejichž službách získal nemalé jmění. Jako nabyvatel majetku v reformačních válkách si Enzmilner počínal velmi bezohledně a nakupoval válkou zničená panství za nízkou cenu. Posléze jako majitel značného jmění zakládal nadace a byl vyhledávaným poskytovatelem půjček, při nichž nezapomínal na vlastní prospěch.

Roku 1636 zakoupil panství Windhaag, po němž se později psal. Jeho soukromá knižní sbírka zahrnovala asi 20 tisíc svazků. Část knih zdědil po otci, jiné získával u knihkupců nebo jako součást nakupovaných konfiskátů. Objemná sbírka knih si vyžadovala vlastního knihovníka, jehož službu dlouhodobě vykonával dominikán Hyazinth Marian Fidler. Hyazinth Marian Fidler se spolupodílel na prvním vydání Zeillerovy *Topographia Windhagiana*, topografie panství Windhaag a Reichenau, která vyšla poprvé v roce 1656 u Caspara Meriana s mědirytinovým cyklem ilustrací Caspara Meriana a Clemense Beutlera.⁸ Po Windhagově smrti se jeho knižní sbírka stala veřejně přístupnou knihovnou umístěnou v dominikánském konventu ve Vídni a později součástí vídeňské univerzity

6 VENATOR, Johann Caspar, *Historischer Bericht von dem Marianisch Teutschen Ritter-Orden*, Nürnberg: Gedruckt bey Andreas Knorzen Im Jahr Christi 1680. Titul je zpracován v rámci projektu VD 17 pod č. VD17 3:303669S.

7 KNESCHKE, Ernst Heinrich, *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon* III, Leipzig 1861, S. 128–129. Kneschke uvádí formu jména jako Enzmüller von und zu Kirchberg auf Windshag.

8 ZEILER, Martin – MERIAN, Caspar, *Topographia Windhagiana*, Frankfurt am Main 1656.

Obr. 6. Mědirytové exlibris Jana Kryštofa Oeda z Götzendorfu a Helffenbergu, přelepené iniciálovým exlibris Karla Josefa Salm-Reifferscheidta

Obr. 7. Mědirytové exlibris Petra Daniela Hueta, biskupa v Avranches

knihovny. V závěti, již Windhag roku 1672 odkázal knihovnu veřejné knihovní nadaci, byla i hrozba exkomunikací každému, kdo nějakou knihu z knihovny poškodí nebo ukradne: „Nach dem Zusatze zum § 7 des Testaments soll auch gegen Jenen, der ein Buch aus der Bibliothek entwendet oder die Letztere beschädigt, eine Bulla excomuncationis von dem päpstlichen Stuhle erwirkt werden.“⁹

Windhagova knihovna patří ke knižním sbírkám výrazně rozptýleným. Windhagovy knihy se nacházejí např. ve fondech zámeckých knihoven Nové Hradky, Brtnice, Rájec nad Svitavou a Hradec nad Moravicí. Další knihy s Windhagovým vlastnickým označením má Národní knihovna v Praze, přičemž knihy k ní doputovaly z pražské lobkovické knihovny, z majetku Černínů z Chudenic nebo premonstrátů v Teplé. Několik exemplářů má i knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

Na Moravě a ve Slezsku máme Windhagova supralibros v několika provedeních na pergamenových vazbách v Rájci nad Svitavou a v Hradci nad Moravicí. Sám Windhag používal čtyři typy. Pro jeho supralibros je charakteristický rozdíl mezi tiskem na přední a zadní desce knihy. První je heraldické, druhé nese uvnitř oválu z typizovaných vavřínových listů nápis IOACHIMVS COMES DE WINDHAG EXCELSI REGIMINIS CONSILIARIVS. V rájecké knihovně je mimoto knižní katalog Windhagovy sbírky (zkráceně *Bibliotheca Windhagiana*) z jeho pozdější nadace vydaný roku 1733 ve Vídni u Johanna Bapt. Schilgeny.¹⁰

9 HITZINGER, Hans von, *Leben, Wirken und Stipendienstiftung des Joachim Grafen von und zu Windhag*, Wien 1882, S. 49.

10 *Bibliotheca Windhagiana Ab Illustrissimo, Quondam S. R. I. Comite Joanne Joachimo Ab, et Et in Windhag, Müntzbach, Praghall, Et Saxenegg [...] Anno MDCLXXVIII. pro usu Publico & quotidiana frequentatione fundata / nunc vero sub administratione Ferdinandi Dominici a Guarient et Raall ad majorem publici notitiam edita*, Viennae Austriae: Schilgen 1733. Bibliografii zmiňuje Anton Mayer ve svých *Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482-1882* z roku 1882.

Obr. 8. Ryté iniciálové exlibris Arnalda Ferdinanda de la Porte, biskupa v Carcassonnu

Obr. 9. Jednoduché heraldické exlibris Huga von Gallenberga, faráře v Dyjákovicích u Znojma

Zikmund z Haimhausenu (1708–1793) byl bavorský právník, úředník a podnikatel, majitel panství Chodová Planá a měděných dolů na Chebsku, jeden ze zakládajících členů bavorské akademie věd.¹¹ Upomíná na něj vlastnické supralibros na hnědé kožené vazbě raného pojednání o chemii.¹² Kniha odráží jeho zájem o chemii, metalurgii a hutnictví, které studoval na univerzitě v Lipsku. Není náhodou, že se časem přesunula do zámecké knihovny v Rájci nad Svítavou, jejíž majitelé měli s Haimhausenem shodný zájem i podnikání. Zlacené supralibros na vazbě má čtvrcený štít s vyobrazením orlice a patrové budovy s bohatým květinovým věncem. Je doplněn jeho iniciálami S.G.V.U. Z.H. – Siegmund Graf von und zu Haimhausen.

Heraldické supralibros Karla Ignáce nese ve vnitřním opisu vavřínového věnce text „IGNATIUS CAROLUS S.R.I COMES DE STERNBERG“ a ve štítu šternberskou osmicípou hvězdu.¹³ Bývá umístěno vždy na přední i zadní desce knihy. Karel Ignác ze Šternberka (1640–1700),¹⁴ člen starého českého šlechtického rodu povýšený do hraběcího stavu, zemřel bez potomků. Jeho bratr Václav Vojtěch chtěl knihovnu zachovat k veřejnému užívání v klášteře irských františkánů (hybernů) v Praze. Druhý z Karlových dědiců, synovec Jan Josef († 1700), odkázal svou část knihovny Karlově univerzitě. Základem knihovny obnovené pražské univerzity se však stala až v roce 1726.

11 MAŠEK, Petr, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008, s. 317. Viz též Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků, dostupné online: <https://provenio.net/records/b3896d25-13cb-454c-9a84-d93c95bd555b> [12. 10. 2022].

12 HOLLANDUS, Joh. Isaac, *Sammlung unterschiedlicher bewährter Chymischer Schriften namentlich Joh. Isaaci Hollandi. Nebst einem Tractat von den Irrgängen derer Alchymisten Auctoris incerti*, Wien 1746.

13 LIFKA, Bohumír, *Exlibris a supralibros v Českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha 1982, s. 106.

14 MAŠEK, P., *Šlechtické rody*, s. 311; viz též Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků, dostupné online: <https://provenio.net/records/8d0c171c-6063-4833-a85b-998e16231243> [13. 10. 2022].

Sinzendorfové byli původně bavorskou, pak hornorakouskou šlechtou.¹⁵ Vymřeli počátkem 19. století a jejich knihovna, podobně jako knihovna Ignáce Karla Šternberka, byla značně rozptýlena. S vyšším počtem jejích knižních jednotek se můžeme setkat na zámku Kynžvart, další rozptýl je v knihovnách Rájec nad Svitavou a Buchlov.

K zajímavým nálezům patří ojedinělá supralibros příslušníků francouzského královského rodu v zámecké knihovně ve Vizovicích, která dosud unikala naší pozornosti. Oblíbená kniha vlivného francouzského spisovatele Françoise de Salignac de la Mothe zvaného Fénelon (1651–1715), vychovatele francouzského dauphina a burgundského vévody Ludvíka z Viennois (1682–1712), vázaná ve světle hnědé kůži, nese na přední i zadní desce zlacené heraldické supralibros s královskou korunou.¹⁶ Na levé straně znaku tři královské lilie, na pravé čtvrcené straně znaku kombinace tří královských lilí a delfína. Jde o alianční znak Marie Terezie Bourbonkové („Madame Royale“)¹⁷ a posledního dauphina Ludvíka Antonína, vévody z Angoulême.¹⁸ Ještě zajímavější supralibros najdeme na dvou kožených vazbách francouzských spisovatelů Jeana Racina (1639–1699) a Bernarda de Fontenelle (1657–1757):¹⁹ tři královské lilie s královskou korunou a Řádem sv. Ducha.²⁰ Majitele tohoto supralibros s jistotou neznáme. Vzhledem k roku vydání (1785 a 1789) se však smíme směle domnívat, že jím mohl být třeba i francouzský král Ludvík XVI.

Grafická exlibris²¹

Tištěná exlibris v zámeckých knihovnách, nejčastěji mědirytové štítky lepené na předním přidešti, se objevují častěji od 17. století, kdy majitelé začali dávat vnitřním knižním označením přednost před označením na svrchní straně vazby. V moravských knihovnách průzkum podle očekávání odkryl značný rozptýl knižních celků vlastníků mnohdy již vyhaslých šlechtických rodů. Mezi vlastníky těchto rozptýlených knihoven patří např. Jan Kryštof Oedt z Götzendorfu a Helffenbergu,²² Anton Joseph Hochenrain,²³ Joseph Lerchenfeld in Aham²⁴ nebo Jan Friedrich Güntter de Sternegg.²⁵

Církevní kruhy mezi vlastníky knih ilustruje exlibris z roku 1698 Petra Daniela Huetia (1630–1721), biskupa z Avranches v Normandii, ryté církevní iniciálové exlibris Arnalda Ferdinanda de la Porte (1756–1824), biskupa v Carcassonne, nebo prosté heraldické exlibris hraběte Huga Gallenberga (1805–1875),²⁶ faráře v Dyjákovicích u Znojma. U některých nově nalezených exlibris bez textového označení neznáme vlastníka, mohou se tedy stát zdrojem zajímavých budoucích překvapení.

Rukopisná exlibris a věnování autorů

Rukopisná exlibris patří k nejčetnějším vlastnickým označením knih od 16. až do 20. století. V 19. století si zpravidla své knihy označovali jednotliví členové šlechtických rodů,

15 Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků, dostupné online: <https://provenio.net/records/9be8712f-3d90-443e-943d-f21739a3bfdc> [12. 10. 2022].

16 Exemplářový titul knihy: Fénelon, Francois de Salignac de la Mothe: *Les aventures de Télémaque*, Lyon et Paris: Rusand, 1825.

17 Marie Terezie Bourbonská (1778–1851), dcera francouzského krále Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty.

18 Ludvík Antonín vévoda z Angoulême (1775–1844), syn hraběte Karla z Artois z rodu Bourbonů a Marie Terezy Savojské.

19 Jedná se o edice spisů: Racine, Jean: *Oeuvres*. I. Paris: s.n., 1789, a Fontenelle, Bernard de: *Oeuvres*. I. Londres: s.n., 1785.

20 Rytířský Řád svatého Ducha je nejvyšší francouzské vyznamenání. Pro stylizované květy ve znaku francouzských Bourbonů se vžilo označení „královská lilie“; botanikové se domnívají, že šlo původně o květy kosatce.

21 Ke grafickým exlibris viz: VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 254.

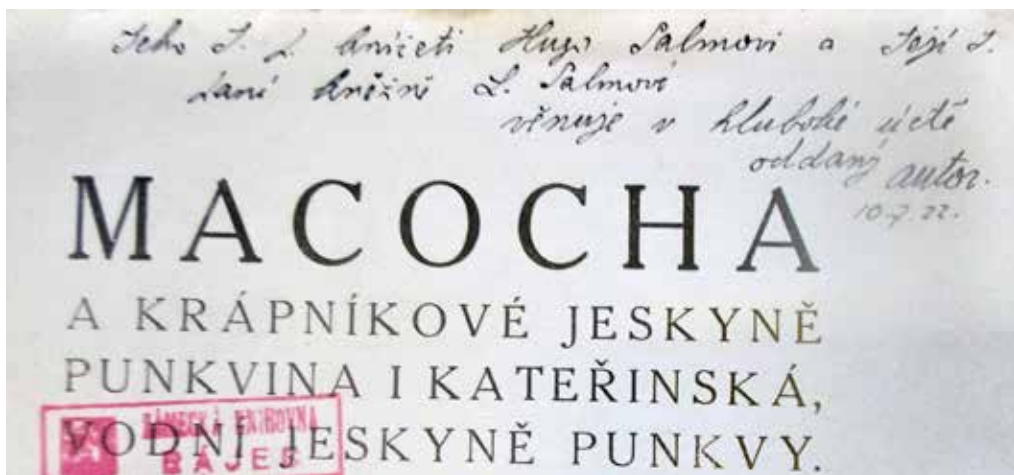
22 LIFKA, B., *Exlibris a supralibros*, s. 109; KNESCHKE, E. H., *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon VI*, s. 568.

23 KNESCHKE, E. H., *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon IV*, S. 390.

24 KNESCHKE, E. H., *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon V*, S. 478.

25 Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků, dostupné online: <https://provenio.net/records/e6fd1b0e-e79b-4743-b38e-82b66fadd951> [13. 10. 2022].

26 KNESCHKE, E. H., *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon III*, S. 435.

Obr. 10. Rukopisné věnování Karla Absolona knížeti Salm-Reifferscheidtovi

takže můžeme sledovat zájmy majitele zámku, jeho bratrů a žen ze spřízněných šlechtických rodů. Větší množství otázek vyvolávají přípisky, u nichž zatím uniká souvislost s posledním majitelem. Tyto knihy se do šlechtických knihoven dostávaly mnoha způsoby: od knihkupců a antikvářů přes rozptýlené knižní celky, dary či drobné pozůstalosti. Pokud se majitel nepodepsal do knihy společně s věnováním, známe jen jeho jméno bez bližšího určení. Ani tady nejsme bez šancí, neboť se může jednat o spolužáky ze studií, přátele z okolí nebo zaměstnance zámku, jejichž jméno najdeme v archivním fondu příslušného šlechtického rodu.

Sympatickou skupinu provenienčních přípisků tvoří rukopisné dedikace, cenné zvláště tehdy, jedná-li se o věnování světových autorů, jako je tomu v případě Marka Twaina v knihovně v Hradci nad Moravicí²⁷ nebo autografu Henryka Sienkiewicze na listu s jeho básní „Upór litewski“ vlepeném do antologie polské poezie v zámecké knihovně ve Vranově nad Dyjí.²⁸ Časté bývají knihy členů řeholních společností nebo vojáků (snad ze stejného pluku jako majitel knihovny nebo člen jeho rodu). Četná bývají také věnování regionálních autorů, kteří nabídli vlastní dílko o archeologii, flóře či dějinách obce knížeti či hraběti blízkého zámku, možná v naději na finanční podporu. V Rájci nad Svitavou tak najdeme knihu s věnováním Karla Absolona (1877–1960) knížeti Salm-Reifferscheidtovi s chotí: „Jeho J.[asnosti] knížeti Hugo Salmovi a její J.[asnosti] paní kněžně L.[eopoldině] Salmové věnuje v hluboké úctě oddaný autor. 10. 7. 1922“.²⁹ Dedikanty byli Hugo Mikuláš Leopold Salm-Reifferscheidt (1893–1946) a jeho manželka Leopoldina Sofie rozená Mensdorff-Pouilly (1895–1980). Také Absolonův archeologický předchůdce Jindřich Wankel (1821–1897) věnoval svou práci z regionální archeologie panujícímu knížeti: „S[eine]r Durchlaucht dem Herrn Fürsten zu Salm, mit grösster Verehrung vom Verfasser“.³⁰ Dedikantem byl podle roku vydání knihy kníže Hugo Karel Eduard (1803–1888).

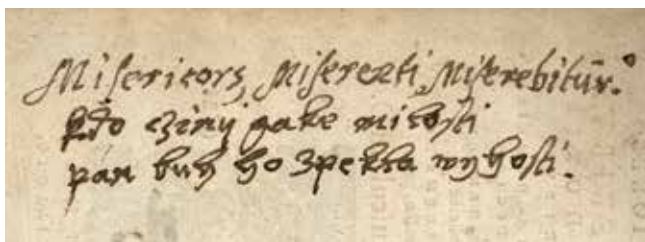
Rukopisné přípisky nám ukazují spojitosti majitelů knihovny s regionem, často zasažené do kulturního rámce doby, v níž vznikala díla světové literatury, odborné publikace z matematiky, architektury, archeologie, velké i malé objevy moderní techniky i drobná dílka lokální přírodovědy a historie. Ukazují nám i svérázné pojetí ochrany knih hrozbami exkomunikace, humor čtenáře, který si na volném listu v knize cvičil krasopis parodií

27 Na předsádce knihy: TWAIN, Mark, *Pudd'nhead Wilson*, London 1894.

28 CÍSAŘOVÁ-SMÍTKOVÁ, Alena, *V nejhlubší úctě*, katalog výstavy: Státní zámek Kozel 1. 6. – 31. 7. 2021, s. 39. Henryk Sienkiewicz Vranov osobně navštívil v roce 1888, kdy byl hostem u Eduarda Stadnického (1817–1902). Báseň je vlepená v knize: ŻMICHOWSKA, Narcyza, *Kwiaty rodzinne*, Warszawa 1883.

29 Na titulním listu knihy: ABSOLON, Karel, *Macocha a krápníkové jeskyně Punkvina i Kateřinská, vodní jeskyně Punkvy*, Brno 1922.

30 Na obálce knihy: WANKEL, Jindřich, *Die Slouper Höhle und ihre Vorzeit*, Wien 1868.

Obr. 11. Rukopisný přípisek neznámého českého čtenáře z 16. století: „Misericors, miserensi, miserebitur. Kdo činí jaké milosti, pán buh ho z pekla vyhostí.“

titulatury fiktivního Jana z Nemanic a na Prdichvostě,³¹ nebo laskavé pojetí posledních věcí člověka, vyjádřené latinským i českým veršem: „Misericors, miserensi, miserebitur. Kdo činí jaké milosti, Pán Bůh ho z pekla vyhostí“.³²

Summary

Research on provenance marks in noble castle libraries managed by the National Heritage Institute and the National Museum was conducted between 2018 and 2022. The research “Virtual reconstruction of scattered provenance of Bohemian book units in domestic and foreign libraries” is a continuation of the previous NAKI project of the Ministry of Culture “PROVENIO: Methodology of research on book provenance” (DF12 P01OVV023), which was carried out by the National Museum in 2011–2017. In addition to the personalities of well-known book collectors and owners of important library collections, we find in the Moravian collections names known from other geographical areas as well as names of

owners of smaller library collections. In the examples of book owners given below, there are usually units of up to tens of book units scattered in Moravian noble libraries, and research mainly reveals the extent of their locations.

Ownership of books from ecclesiastical circles points to French traces, with several French copies leading us to the French royal court. Manuscript inscriptions and authors’ dedications demonstrate the library owners’ connection to the region, set in the cultural context of the period, which produced works of world literature, specialist publications in mathematics, architecture, archaeology, large and small discoveries of modern technology, and small works of local natural history.

Prameny a literatura

- BALBI, Adrien, *Essai statistique sur les Bibliothèques de Vienne précédé de la statistique de la Bibliothèque Impériale*, Vienne 1835, p. 206.
- BENDOŮVÁ, Lenka, *Zámecké knihovny jihozápadní Moravy*, Praha 2021, s. 61.
- BOHATTA, Hanns – HOLZMANN, Michael, *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*, Wien 1900, S. 573.
- CÍSAŘOVÁ-SMÍTKOVÁ, Alena, *V nejhlubší úctě*, katalog výstavy: Státní zámek Kozel 1. 6. – 31. 7. 2021, České Budějovice 2021, s. 61.
- d’ELVERT, Christian, *Die Bibliotheken und andern wissenschaftlichen, Kunst- und Alterthums-Sammlungen in Mähren und österreichisch-Schlesien*, in: *Schriften der historisch-statistischen Section der k.k. mährisch-schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde III*, Brünn 1852, S. 70–132.
- d’ELVERT, Christian, *Historische Literaturgeschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*, Brünn 1850, S. 518.
- HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1999, s. 685.
- HITZINGER, Hans von, *Leben, Wirken und Stipendienstiftung des Joachim Grafen von und zu Windhag*, Wien 1882, S. 79.
- HOLÍKOVÁ, Pavla, *Knihovní fondy liechtensteinské primogenitury a zámecká knihovna v Lednici, Zprávy památkové péče*, 2012, roč. 72, č. 5, s. 338–343.
- HOLÍKOVÁ, Pavla, *Knížní provenience moravských hradů a zámků*, in: *Bibliotheca Antiqua 2019. Sborník z 28. konference 13.–14. listopadu 2019*, Olomouc 2019, s. 7–15.
- JANÁK, Jan, *Moravský merkantilista a osvícenec Ignác sv. p Schröffel z Mannsberku*, in: *Ad vitam et honorem: profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci*, Brno 2003, s. 779.
- JANKOVIČ, Ľubomír, *Heraldický exlibris a supralibros na Slovensku*, in: *Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia, ktoré usporiadala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej [...] v dňoch 5.–7. septembra 1996 v Trenčíne*, ŠÍŠMIŠ, Milan ml. (ed.), Trenčín 1997, s. 114–132.

31 HEILANDOVÁ, Lucie, *Vzdělaný čtenář: katalog výstavy, Bulletin SKIP*, 2020, roč. 29, č. 2, s. 65.

32 Přípisek v zámecké knihovně ve Slavkově u Brna, MUSCULUS, Andreas, *Precationes ex veteribus orthodoxis doctoribus*, Lipsiae: Michael Lantzenberger 1592.

- KAŠPAROVÁ, Jaroslava a kol., *Ex libris... Ex bibliotheca... knižní sbírky Knihovny Národního muzea a jejich dřívější majitelé*, Praha 2015, s. 294.
- KNESCHKE, Ernst Heinrich, *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon*, Leipzig 1929–1930, 9 Bd.
- KOMÁREK, Filip, *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Historický ústav, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2008.
- LANGEROVÁ, Lenka, *Zámecká knihovna v Rájci nad Svítavou*, nepublikovaná diplomová práce, Praha: Katedra knihovnictví a vědeckých informací, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1978.
- LIFKA, Bohumír, *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000–1900*, Praha 1982, s. 229.
- LIFKA, Bohumír, *Knihovny státních hradů a zámků*, Praha 1954, s. 26.
- LIFKA, Bohumír, *Zámecké a palácové knihovny v Čechách. Přehled historicko-topografický, Český bibliofil*, 1934, roč. 6, č. 1, s. 39–54.
- MAŠEK, Petr, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008, 2010, 2 sv.
- MAŠEK, Petr, *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v Českých zemích*, Praha 2010, s. 326.
- MAŠEK, Petr, *Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky I–III*, Praha – České Budějovice 2015.
- MAŠEK, Petr, *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band 2: Tschechische Republik. Schlossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*, Hildesheim 1997, s. 309.
- MAŠEK, Petr, *Príspevky k dějinám zámeckých knihoven západních Čech*, in: *Sborník archivních prací*, 1991, roč. 41, č. 2, s. 511–536.
- MAŠEK, Petr, *Knižní sbírky na zámku Kynžvart*, in: *Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie*, sv. 12, 1994, s. 112.
- METZE, Gudula, Johann Siegmund Ferdinand Josef Graf von Haimhausen, in: *Monachia*, WURST, Jürgen – LANGHEITER, Alexander (edd.), München 2005, S. 151.
- OPPEKER, Walburga, *Bucheignerzeichen des Grafen Joachim von Windhag*, in: *Biblos. Beiträge zu Buch, Bibliothek und Schrift*, 2011, Jhrg. 60, Nr. 1, S. 137–150.
- OPPEKER, Walburga, *Zur wechselvollen Geschichte der Bibliotheca Windhagiana*, in: *Jahrbuch für die Geschichte der Stadt Wien*, Jhrg. 69/71, 2013, S. 159–307.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Praha 1888–1909, 28 sv.
- PALIČKOVÁ, Tereza, *Ex Bibliotheca Windhagiana, Dějiny a současnost*, 2018, roč. 40, č. 21, s. 28–29.
- PROCHÁZKA, Zdeněk – ÚLOVEC, Jiří, *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov I*, Tachov 1988.
- ŠIMÁKOVÁ, Jitka – MAŠEK, Petr – TURKOVÁ, Helga – ANTONÍN, Luboš, *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, in: *Průvodce Knihovny Národního muzea*, Praha 1999, s. 94.
- TOBOLKA, Zdeněk, *Národní a universitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj*, Praha 1959.
- VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006.
- HEILANDOVÁ, Lucie, *Vzdělaný čtenář: katalog výstavy, Bulletin SKIP*, 2020, roč. 29, č. 2, s. 79.
- WURZBACH, Constantin, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, Wien 1856–1892, 60 Bd.
- ZEILER, Martin – MERIAN, Caspar, *Topographia Windhagiana, das ist: Aygentliche Delineation oder Contrafaitur, Perspectiv, Aufzug, Grund- und Abriss auff unterschiedliche Prospecten und Formen mit beygesetzter kurtzer historischer Beschreibung beyder Herrschaften Windhaag und Reichenau*, Franckfurt am Mayn 1656. (VD17 23:230388A)

PhDr. Pavla Holíková (nar. 1965)

Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži

holikova.pavla@npu.cz

ORCID-ID: 0000-0002-7962-0397

Studium historie absolvovala na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (dříve Univerzita Jana Evangelisty Purkyně), kde roku 1988 obhájila diplomovou práci na téma *Krajně konzervativní křídlo české politiky na Moravě v 50.–70. letech 19. století*. Působí jako kurátorka sbírkových a mobiliárních fondů – zámeckých a hradních knihoven v Národním památkovém ústavu, územní památkové správě v Kroměříži. Zabývá se dějinami šlechtických rodů na Moravě.